

Matei VIȘNIEC :

INTERVIURI

„Centrul este, pentru japonezi, un loc vid,
în care imaginarul fiecăruia pune ce vrea”

Nicolae Prelipceanu: *Ai fost recent în Japonia, cu un proiect dramatic. Prima oară, a doua oară, a treia oară? Ce s-a întâmplat acolo?*

Matei Vișniec: Trebuie să mărturisesc de la bun început că Japonia nu figura pe lista urgențelor mele... culturale și afective. Ca toată lumea, eram și eu fascinat de filmele lui Kurosawa, de stampele lui Hokusai și citisem câțiva autori japonezi, printre ei Kobo Abe și Mishima. Și tot așa, ca toată lumea, înmagazinaseam sute de informații despre arta servirii ceaiului, despre *ikebana*, despre gheșe și despre cireșii japonezi care, atunci când înfloresc, provoacă un fior metafizic și estetic național în Japonia. Mai știam câte ceva despre teatrul *Nô* și teatrul *Kabuki*, despre poezia japoneză (citisem tot felul de culegeri de *haikuuri*) și mai ales citisem cărți despre istoria Japoniei și despre Al Doilea Război Mondial. Acum, când întocmesc această listă de „locuri comune” care ni se infiltrază în minte vrând-nevrând despre Japonia, îmi dau seamă cât de prezentă este această țară și această cultură în imaginarul nostru. Francezii au o vorbă, „*il faut de tout pour faire un monde*”. Lumea ar fi cu siguranță mult mai săracă și insipidă dacă n-ar fi existat Japonia, ceea ce nu se poate spune și despre alte țări...

N.P.: *Ai simțit asta prima dată când te-ai dus acolo?*

M.V.: Călătoria din vara aceasta este a treia pe care o fac în Japonia, și toate au fost declanșate de o întâlnire teatrală: întâlnirea cu un regizor, Yoshinari Asano, și cu trupa sa, Compania Kaze din Tokyo. Cum se întâmplă de obicei, i-am întâlnit pe japonezi în locul cel mai... neașteptat din lume: la Chișinău, în cadrul unuia dintre festivalurile pe care le organizează Teatrul „Eugène Ionesco”, condus de Petru Vutcărău. Japonezii au fost fascinați de acest festival și apoi fascinați de întâlnirea cu România. Au călătorit la București și la Sibiu, iar Yoshinari Asano a venit acum câțiva ani în România, unde a stat două săptămâni pentru a vedea... teatru românesc. Există, la japonezi, un fel de umilitate în fața experienței de viață. Numai românii, în special când merg în Occident, au impresia că știu totul, că n-au nimic de învățat de la nimeni și că, dimpotrivă, ar putea ei să dea lecții lumii. Complexul acesta de superioritate l-am întâlnit deseori la concetățenii noștri. Japonezii, ei, consideră că au tot timpul de învățat ceva de la străini și în străinătate. Ceea ce continuă să facă Teatrul Kaze, care este axat pe un repertoriu occidental și mai ales european. Să revenim însă la hazardul (provocat poate), care ne organizează deseori viața și ne provoacă revelații. Trupa Kaze a început să se intereseze de teatrul meu după acea întâlnire de la Chișinău, unde aveam de altfel două piese jucate în festival, una dintre ele fiind *Și cu violoncelul ce facem?* în excelența montare a lui Petru Vutcărău. Puțin mai târziu, Petru Vutcărău mi-a montat într-o coproducție cu o companie franceză piesa *Mașinăria Cehov*, cu un excepțional actor francez în rolul principal, Olivier Comte. A fost și primul spectacol făcut după o piesă de-a mea și invitat la festivalul organizat, de data aceasta în Japonia, de Compania Kaze.

Trebuie să precizez aici că Yoshinari Asano conduce o adevărată întreprindere teatrală: el se află în fruntea unui teatru de 150 de locuri situat într-un cartier popular, Shinjiku. Cartierul este unul dintre cele mai animate din Tokyo, aici fiind plasată și primăria capitalei nipone, în centrul unui ansamblu de zgârie-nori. Trupa este formată din aproximativ 30 de persoane, dintre care peste 20 sunt actori, de toate vârstele. Înființată acum 20 de ani, Compania Kaze s-a orientat de la bun început spre un teatru modern: în repertoriul lor figurează Brecht, Cehov, Antoine de Saint-Éxupéry...

Din momentul când Teatrul Kaze a descoperit *Mașinăria Cehov*, cu patru ani în urmă, chiar la ei acasă, lucrurile s-au accelerat. Acum doi ani, ei mi-au invitat un alt spectacol, *Bătrânul clown cu inima fugară*, un one-man-show realizat în Franța cu același actor, Olivier Comte, ca protagonist, spectacol prezentat în limba franceză și subtitrat în japoneză. Iar anul acesta, Yoshinari Asano mi-a montat, în limba japoneză, cu doi tineri actori ai companiei sale, piesa *Frumoasa călătorie a urșilor panda povestită de un saxofonist care avea o iubită la Frankfurt*. Trupa Kaze s-a ocupat și de traducerea în japoneză a unora dintre piesele mele, iar următorul nostru proiect este montarea unei piese pe care am scris-o despre Ioana d'Arc.

N.P.: *Cum prizează japonezii, trăind într-o lume atât de diferită de aceea din care îți scrii tu teatrul, acest absurd liric, ba crud, feroce de-a dreptul, ba tandru în cruzimea lui?*

M.V.: Am discutat îndelung, cu mulți dintre membrii Trupeii Kaze, pentru a înțelege și eu, la rândul meu, care sunt punțile noastre comune, valorile noastre teatrale comune. Ei au venit, de altfel, de mai multe ori în Europa, au venit la Paris, pentru a vedea teatrul francez, s-au dus și la Avignon, pentru a vedea ce se întâmplă acolo. Japonezilor de la Kaze le place să lucreze împreună cu europenii, au lucrat până acum cu Petru Vutcărașu, dar și cu alți regizori invitați. De mai mulți ani, lucrează împreună cu o scenografă poloneză care le-a făcut niște superbe costume pentru spectacolele lor după Brecht. Mi se pare, în continuare, uluitor acest principiu al lor, care îi conduce în toate demersurile, și anume că ar avea încă de învățat de la europeni, de la Occident. Yoshinari Asano îmi povestea că în tinerețe a avut o mare revelație citindu-l pe Sartre, și că, la un moment dat, s-a retras pentru o vreme într-un templu șintoist, unde l-a citit masiv pe Sartre. Ultimul autor de care se simte însă îndrăgostit este... Cioran. Mi-a arătat, de altfel, traducerea în japoneză a cărții lui Cioran, *Istorie și utopie*, pe care o consideră acum o carte de căpătâi. Dacă ar fi să se retragă pe o insulă pustie, îmi spunea directorul Companiei Kaze, ar lua cu el o singură carte: *Istorie și utopie* de Cioran.

N.P.: *Care e piesa ta pe care o preferă acest cioranian de dată recentă ?*

M.V.: Dintre piesele mele traduse în japoneză, există una despre care am discutat mult cu directorul artistic al teatrului Kaze. Este vorba despre *Caii la fereastră*, o piesă în care evoc, de fapt, tema manipulării individului prin așa-zisele „mari idei”: patrie, patriotism, eroism, națiune, sacrificiu, datorie, etc. Piesa mea, care este și o parabolă antirăzboinică, propune mai multe personaje (un fiu, un tată, un soț), toți striviți fără glorie de mașina propagandei și a spălării creierului. Yoshinari Asano s-a arătat extrem de interesat de această piesă, pe care vrea, de altfel, să o monteze. I se pare că în Japonia este necesară o astfel de abordare a istoriei.

N.P.: *Întrebarea este dacă societatea japoneză este gata să recepționeze acest mesaj tipic european.*

M.V.: E greu de evaluat cât de pregătiți sunt japonezii pentru a asuma această armă a deriziunii și autoderiziunii pe care noi în Europa o mânuim cu ușurință și fără

Scenă din *Frumoasa călătorie a urșilor panda* povestită de un saxofonist care avea o iubită la Frankfurt

complexe. Al Doilea Război Mondial a provocat o rană care nu cred că azi este total închisă în Japonia. Iar rana nu constă atât în înfrângerea militară a Japoniei de către americani, și nici măcar în trauma nucleară pe care a suportat-o Japonia. Nu, rana constă în această întrebare: cum de s-au putut lăsa manipulați milioane de japonezi de un discurs naționalist care a dus la un fel de fanatism și la un fel de orbire fără limite? Știm cu toții că Japonia este țara care a introdus în limbajul curent al planetei termenul de *kamikaze*, pe fondul unei viziuni despre onoare împinsă la extrem. Iată, deci, o temă pe care japonezii nu au epuizat-o încă, cea a spălării creierelor printr-un discurs oficial care recomandă mai degrabă sinuciderea colectivă decât predarea necondiționată în fața inamicului. Trauma Japoniei este una de ordin filosofic, cred eu, pentru că secolul al XX-lea a demonstrat că una dintre cele mai rafinate civilizații planetare poate deveni și una dintre cele mai violente cu puțință.

N.P.: *Dar tu cum prizezi lumea aceea despre care Ioana Crăciunescu, prezintă și ea în proiect, îmi spune lucruri uimitoare, cum uimitoare sunt toate lucrurile pe care le află despre Japonia, încă din romanele interbelice ale lui Ion Timuș?*

M.V.: Japonia este fără îndoială o țară miraculoasă. Nu avem suficient spațiu aici pentru a intra în explicații esențiale, așa că voi rămâne mai degrabă într-un registru anecdotic. Dar nu mă pot abține să nu compar anumite lucruri. De exemplu, când eram eu școlar, mi se repeta fără încetare că România este o țară frumoasă și bogată care dispune de petrol, de gaze naturale, de cărbune, de fier, de mangan, de cupru, de sare, etc. etc. Niciodată n-am citit în manualele de școală că România ar dispune și de o materie cenușie ieșită din comun.

În ce privește Japonia, bogăția ei este una singură: peștele. Cum a ajuns, deci, o țară care are drept unică bogăție peștele (care și acela se află în libertate și trebuie prins), cum a ajuns, deci, această țară să devină a doua economie mondială și locomotiva economică a întregii Asii, iată o întrebare tulburătoare. Sau, ca să intrăm în detalii istorice, cum a reușit o țară care a trăit timp de trei sute de ani într-o totală izolare (străinii care ajungeau pe țărmurile Japoniei în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea erau pur și simplu uciși), să se modernizeze doar în câteva decenii, la sfârșitul secolului al XIX-lea, când și-a dat seama că dacă nu adoptă modelul occidental riscă să dispară? Mai tulburătoare rămâne însă această a treia întrebare: cum a reușit Japonia să construiască o societate de consum care este chiar mai înfricoșătoare decât cea occidentală (prin delirul ei), păstrându-și însă concomitent valorile tradiționale? Iată trei întrebări enigmatice cu care se întoarce din Japonia orice călător cât de cât atent. Îmi amintesc de șocul (plăcut din punct de vedere vizual) pe care l-am avut la Tokyo când am mers pentru prima dată la Teatrul *kabuki*. Am văzut atunci multe femei japoneze (ar trebui să le spun mai degrabă *doamne* japoneze) venind la teatru îmbrăcate în costumul lor tradițional, în *kimono*. Mi-am spus atunci: unde, în România sau în altă țară europeană, am putea vedea o imagine de acest gen, o femeie venind la teatru îmbrăcată în costum național? Ceea ce este de neimaginat în Europa se întâmplă însă în Japonia. Dar aceasta numai pentru că japonezii au păstrat un alt raport cu costumul lor național. În parcurile japoneze, duminica, pot fi văzute chiar cupluri de tineri care ies să se plimbe în *kimono* (pentru că există un *kimono* și pentru bărbați). Mesajul pe care îl transmit acești japonezii, capabili să asocieze modernitatea cu tradiția, ar trebui să ne dea mult de gândit. Pentru că tradiția, la ei, s-a conservat nu numai în temple și în *kimonouri*, ci și în mii de gesturi cotidiene, cum ar fi politețea lor. Când revii din Japonia în Europa, după ce timp de două săptămâni te-ai obișnuit cu frunți

care se înclină și cu gesturi de o delicatețe infinită, te simți pur și simplu rușinat pentru că te întorci printre barbari.

N.P.: *Dar, chiar așa, nu te deranjează, ca european, această politețe exagerată, care nouă ni se poate părea curată ipocrizie sau teatru de un gust îndoielnic?*

M.V.: Deseori m-am simțit chiar jenat de această politețe japoneză. Îmi amintesc chiar de șocul emoțional pe care l-am avut când, acum doi ani, în ziua plecării mele din Tokyo, au venit să-mi spună la revedere, în holul hotelului, la ora 6.30 dimineața, o parte dintre actorii Trupeii Kaze. Când i-am văzut acolo, așteptându-mă la ora 6.30 dimineața, am crezut că visez. M-au condus până la autobuzul care pleca din fața hotelului spre aeroport, și au stat până la plecarea mea, făcându-mi cu mâna. M-am simțit aproape vinovat când m-am gândit că acei oameni se treziseră poate de la ora cinci dimineața ca să fie la ora 6.30 în fața hotelului meu. Noi nu suntem obișnuiți, aici în Europa, cu aceste forme de respect. Anul acesta l-am rugat pe Yoshinari Asano să le spună tuturor actorilor săi să nu se mai deranjeze pentru mine. „Văd cât de mult munciți, așa că, vă rog, dormiți o oră în plus, va fi un cadou pe care mi-l faceți mie”, le-am spus. Dar nu a fost chip să-i conving. Una dintre actrițele de la Kaze, Mino Shibazaki, mi-a dat chiar o explicație simplă, dar care m-a pus la punct. „Nouă, japonezilor, ne place să ne luăm rămas-bun”, mi-a spus ea.

N.P.: *Te-ai întors de-acolo cu idei noi pentru teatrul tău?*

M.V.: Aș vrea să scriu o piesă cu subiect asiatic. Deocamdată încerc să-mi sedimentez impresiile și emoțiile, să mă distanțez chiar de această Japonie miraculoasă, pentru a nu mă lăsa eu însumi manipulat de aparențe. În cele trei călătorii pe care le-am făcut în Japonia am reușit oarecum să mă distanțez și de suficiența noastră metafizică occidentală. Japonia este, pentru noi, europenii, o oglindă inversată. Roland Barthes a scris un superb eseu despre Japonia, *Imperiul semnelor*, carte pe care o recomand tuturor celor care vor să înțeleagă „codurile” civilizației japoneze. Iată doar două exemple. În orașele occidentale, când te duci „în centru”, te duci spre un loc *plin* de evenimente și de lume, te duci în *miezul plin al orașului*, acolo unde se află primăria, biserica, piața... În Occident, centrul este, deci, un sediu al *plinului*, unde găsești *concretelea*. La Tokyo, însă, când te duci în centru să vezi Palatul Imperial, te duci spre un sediu al *vidului*. Știi deja că împăratul nu locuiește acolo, iar în interiorul palatului nici nu se poate intra. Centrul este, pentru japonezi, un loc vid, în care imaginarul fiecăruia pune ce vrea. Al doilea exemplu: japonezilor le place să ofere și să primească cadouri. A-i oferi cuiva un cadou după o călătorie, de exemplu, este un semn că te-ai gândit la el, că ai purtat una, două, trei sau treizeci de persoane în gândul tău. La noi, în Europa, când spui cadou spui *conținut*, îl deschizi repede să vezi ce este în el. La japonezi, ambalajul, *forma* deci, este mult mai importantă decât conținutul, de unde și arta rafinată a împachetării obiectelor...

N.P.: *Ce relații ai cu colegii de profesie, cu oamenii din teatrul japonez și cât de real este interesul lor pentru teatrul european în genere?*

M.V.: Am cunoscut destul de multă lume în Japonia. Tinerii vorbesc în general puțină engleză, și am reușit să conversez cu ei. Am cunoscut și alți japonezi care sunt îndrăgostiți de Franța și cu care am conversat în franceză. Auzisem, de exemplu, încă de multă vreme, că un autor francez, Guy Foissy, este foarte jucat în Japonia, și că o companie japoneză nu face de ani de zile decât acest lucru: să monteze piese de Guy Foissy. Ei bine, într-o seară, la Teatrul Kaze, după unul dintre spectacolele cu piesa mea, s-a prezentat la mine un distins domn și mi-a vorbit în franceză prezentându-se astfel: „eu sunt teatrul Guy Foissy”.

Trebuie să mărturisesc că unele dintre piesele mele au fost traduse în japoneză din limba franceză, dar altele din românește. Un mare admirator al culturii române este, de exemplu, universitarul Shigehito Shiga, excelent vorbitor de română și care traduce mult din românește. A început să învețe românește și una dintre actrițele Teatrului Kaze, și aceasta după o călătorie la Chișinău.

Interesul japonezilor pentru teatrul european este enorm, cred eu. Compania Kaze, de exemplu, a decis să prezinte anul viitor la Avignon, piesa pe care mi-au montat-o în cadrul recentului festival, *Frumoasa călătorie a urșilor panda*.... Deși i-am avertizat că va fi greu, că riscă să aibă puțini spectatori în sală, că un spectacol în japoneză, chiar și supratitrat, nu va fi cumpărat de nimeni în Franța, experiența continuă să-i intereseze. „Tinerii vor avea ceva de învățat”, mi-a spus Yoshinari Asano – aceeași frază simplă și înțeleaptă.

N.P.: *Ai să te mai ducе în Japonia, mai urmează ceva după acest al treilea contact al tău cu Teatrul Kaze ?*

M.V.: Urmează multe lucruri, în primul rând montarea piesei mele *Ioana și focul*.

N.P.: *Care, mă grăbesc să adaug, a apărut prima dată în românește, vara asta, în revista Viața Românească.*

M.V.: Pe de altă parte, Compania Kaze mi-a propus să le scriu o nouă piesă, pornind de la trei personaje cehoviene... În paralel, o altă companie japoneză, „U Field Theater Company”, repetă în acest moment o altă piesă de-a mea, care va fi prezentată la Yokohama... De Japonia te îndrăgostești, cred, numai după ce îi cunoști oamenii, după ce comunică cu ei, după ce legi prietenii cu ei, după ce mănânci cu ei la restaurantele tradiționale, după ce te lași inițiat de ei în alte ritualuri cotidiene. Un turist care se duce în Japonia și vizitează doar templele și muzeele cu ghidul în mână nu se alege efectiv cu mare lucru. Prietenia cu un japonez, însă, e ceva deosebit, și se hrănește din cultul lor pentru fidelitate.

N.P.: *Ce ai descoperit de data asta?*

M.V.: În precedenta mea vizită, marea mea descoperire a fost Kyoto și Nara, orașe mitice care au fost și capitale imperiale. Apropiate unul de altul, aceste două orașe formează un spațiu sacru în care templele budiste, șintoise și zen se numără cu miile. M-am plimbat, anul trecut, prin zeci de grădini japoneze și am învățat să admir și eu florile de cireș... De data aceasta, am plecat de la Tokyo pentru o vizită în Arhipelagul Okinawa, unde am vizitat mai multe insule, insula-mamă, ca să zic așa, precum și altele mai mici, precum Ishigaki, situată la numai patru ore cu vaporul de Taiwan. Acest arhipelag, care face parte din Japonia, ascunde însă o altă cultură. „Noi n-am avut samurai și la noi nimeni nu și-a făcut *harakiri*”, îmi spunea de exemplu un muzician pe care l-am cunoscut la Naha, capitala Okinawei, pentru a mă face să înțeleg de ce ei sunt diferiți față de japonezi. Altcineva a ținut să-mi spună că, pe vremea războiului, soldații japonezi s-au purtat mai bestial cu populația decât americanii, de unde și sinuciderile în masă extrem de numeroase care au avut loc pe aceste insule: îndoctrinați de armata imperială și de propaganda oficială, mii de locuitori s-au sinucis (uneori aruncându-se pur și simplu de pe stânci) pentru a nu cădea în mâna soldaților americani prezentați ca niște adevărați monștri. Am observat la Okinawa că simpatia față de americani este mai mare decât la Tokyo. De altfel, americanii, care au administrat insula pînă în 1972, au lăsat moștenire la Okinawa jazz-ul ca o a doua cultură. Peste tot la Naha găsești baruri și saloane unde se cântă un jazz de o extraordinară vitalitate.

A pus întrebările: *Nicolae PRELUPCEANU*